

Zrínyi hadügyi reformjai és javaslatai

Zrínyi Miklós elsősorban katonának szeretne látni és láttatni magát: portréin éppen úgy, mint irodalmi műveiben. Ahogyan az 1651-ben Bécsben nyomtatásban megjelentetett *Adriai tengernek Syrenaia Groff Zrini Miklos* című kötet olvasónak szóló ajánlásában szabadkozva írta: „az én professióm avagy mesterségem nem az poesis, hanem nagyobb s jobb országunk szolgálatjára annál.” A kötet hangsúlyos záróversében, a *Peroratió*ban pedig, mintegy keretbe foglalva a művet, konkretizálta: „De híremet nemcsak keresem pennámmal, / Hanem rettenetes bajvívó szablyámmal: / Míg élek, harcolok az ottomán hóddal, / Vígán buríttatom hazám hamujával.” Levelei és *Vitéz hadnagy* címen ismert prózai munkájának tanúsága szerint is igazi professziójának a hadakozást tartotta.

Mégis a kortársak és az utókor részéről a legtöbb bírálat éppen katonai döntéseit, stratégiai elképzeléseit és hadvezéri képességeit érte. Szemére vetették, hogy védhetetlen helyen építette fel – a török és a bécsi udvar határozott tiltakozása ellenére – Zrínyi-Újvárat, amely nem felelt meg a kor hadiépítészeti követelményeinek, s ennek ellenére foggal-körömmel ragaszkodott védelméhez; hogy provokatív téli hadjárata csekély stratégiai haszonnal járt; hogy a török elleni támadás általa kidolgozott és a birodalmi gyűlésen elfogadott iránya és terve, Kanizsa ostroma eleve elhibázott volt. A közelmúltban a hazai szakirodalomban még olyan vélemény is megfogalmazódott, amely szerint Zrínyi, „[a] ragyogó helyzetfelismerő képességgel megáldott politikus, alapos hadelméleti felkészültsége ellenére, hibát hibára halmoz a harctereken”.¹ Az alábbiakban az új kutatások alapján megkíséreljük felrajzolni katonai pályáját és mérlegre tenni az azzal kapcsolatban felmerült vitás kérdéseket.

Zrínyi végvári harcai

Zrínyi a Pázmány Péter esztergomi érsek (az 1626-ban árván maradt Zrínyi testvérek, Miklós és Péter fő gyámja) által szorgalmazott egyetemi tanulmányait otthagyva, alig tizenhét évesen kezdte a katonáskodást. 1637 nyarán, frissen átvett birtokai védelmében került először szembe a hódoltsági török erőkkal. A Murától az Adriai-tengerig húzódó hatalmas birtokkomplexum ugyanis, amelyet dédapja, a Szigetvárat Nagy Szulejmánnal szemben önfeláldozóan védő Zrínyi Miklós hagyott örökölni, a Habsburg és az Oszmán Birodalom határvonala mentén feküdt, s ki volt téve az állandó török fenyegetésnek, hódoltatásnak. Emiatt a család tagjai a 16. századtól kezdve részt vettek a birtokaikon húzódó végvári rendszer működtetésében és a helyi határvédelemben.

¹ Bene Sándor: A hír és a közvélemény koncepciójának formálódása Zrínyi Miklós műveiben. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 100. (1996), 4. 369–394. 393–394.

Amint az öccsével, Zrínyi Péterrel való birtokmegosztás nyomán Miklósé lett Muraköz, attól kezdve őrá hárult a Mura és a Dráva folyók által közrefogott mintegy 110–120 km hosszú védelmi vonal őrzése. Ez a magyar védelmi rendszerben szervezetileg a Kanizsa ellenében kiépült végvidéki főkapitányság alá tartozott, de önálló várkörzetet alkotott a Zrínyiek mint örökös kapitányok irányításával, amelyet ezért a korabeli források gyakran Zrínyi-végvidéknek (*Zerinische Grenze*) neveztek. Az 1650-es években a muraközi védelem gerincét a négy királyi végvárban (Légrad, Kotor, Goricsán és Hodosán) szolgáló 400–500 főnyi iratos katonaság és az uradalom központjában és várában, Csáktornyan, illetve a Mura és a Dráva mentén felállított mintegy kéttucatnyi őrhelyen, valamint a sziget belsejében letelepített, kiváltságolt fegyverforgató rétegekből álló, körülbelül 800–1000 fős magánkatonaság alkotta. Zrínyi Miklóst az uralkodó, III. Ferdinánd 1640-ben nevezte ki Légrad és Muraköz örökös kapitányává, ettől kezdve alá tartozott a fent említett négy végvárban állomásozó királyi katonaság. Birtokait tehát királyi kapitányként és kincstári támogatással is védelmezte.²

1627-től egészen 1663-ig „hivatalos” békeidőszak állt fenn a Habsburg és az Oszmán Birodalom között. A végvári harcok (a portyázások, cselvetések, rajtaütések, hódoltatás) azonban a határvonal hosszúsága, a szemben álló katonai erők csekély volta és alulfinanszírozottsága, a központok (Bécs és Isztambul) távolsága miatt a béke idején is állandóak voltak. Zrínyi 1637 és 1660 között fennmaradt leveleiből a török mintegy 15 muraközi betöréséről és 6 nagyobb, készütséget igénylő csapatösszevonásáról tudunk. A kiváló hadtörténész, Perjés Géza számításai szerint a fenti időszakban mintegy 200 alkalommal kellett a muraközi védelmet riasztani, amelyhez ha hozzáadjuk az ismert, előre kitervelt, elsősorban a dél-dunántúli török hódoltság fő erőssége, Kanizsa és elővárai ellen irányuló támadó vállalkozásokat, akkor szinte a 23 év minden hónapjára esett egy katonai akció. Zrínyi levelei és a korabeli források egyaránt azt tanúsítják, hogy komoly katonai szakértelemmel és kiváló képességekkel, „jó bátor szível és katonaságra való alkalmatossággal és kedvvel”³ rendelkezett ezekben a nagy terepismeretet, gyors döntéseket, határozottságot és virtust igénylő végvári harcokban.

A Habsburg állandó hadsereg első magyar tábornoka

Zrínyi 1642–1645 között bekapcsolódott a harmincéves háború (1618–1648), az egész Európára kiterjedt összecsapás-sorozat utolsó szakaszába. 1642-ben a Habsburg örökös tartományokat fenyegető svéd előretörés miatt Esterházy Miklós nádor felhívására horvát katonaságot toborzott, s szeptemberben a Muraközből Stájerországon keresztül északra vonulva csatlakozott a svédek ellen készülő királyi sereghez. Személyes ambíciók vezették, ahogy Esterházy nádornak írta:

² Czigány István: *Reform vagy kudarcc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe*. Budapest, Balassi, 2004; Pálffy Géza: *Költő és hadvezér? A politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitásai és identitásai. Hadtörténelmi Közlemények*, 127. (2014), 4. 867–880.

³ Perjés Géza: *Zrínyi Miklós és kora*. 2., bővített kiadás. Budapest, Osiris, 2002. 119.

„Császár úfölsége, az mi kegyelmes urunk parancsolta mastanában, hogy ismeg személyem szerént az armadaban menjek, de én nem resolválok magamat reá, mert tudom [...] itt is nagy károkat vallanak a török miatt, mint azelőtt, mindazáltal jó conditiókkal nem vonyom meg magamat az szolgálattul.”⁴

Ettől kezdve évente felállított egy-egy lovasezredet részben saját költségén, részben központi finanszírozásból, s a nyári–őszii hadjáratok időszakában részt vett a hadműveletekben. Nyílt ütközetben kétszer vett részt: 1644 augusztusában, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem Felső-Magyarországra és a bányavárosokba nyomult seregével szemben, az Ónod mellett kibontakozó csatában, ahol levágták és a Tiszába szorították az erdélyiek közel háromezer fős kontingensét; és 1645 júniusában egy svéd hadtesttel Szokolca közelében vívott győztes összecsapásban. A hadseregtoborzás, az ezredfelállítás mellett tehát tapasztalatokat szerzett az állandó hadseregekkel vívott reguláris hadviselésben is, igaz, a háború mellékhadszínterén. Négy esztendőn át két fronton szolgált: a Habsburg állandó hadseregben, illetve a Magyar Királyság törökellenes védelmében, a Muraközben, ahol többnyire a téli–tavaszi időszakot töltötte. Értékes katonai szolgálataiért 1646. január 26-án az állandó királyi hadsereg főstrázsamesterévé (*Generalfeldwachtmeister*) nevezték ki. Ekkoriban ez már nem tényleges beosztásnak, hanem vezérőrnagyi rangnak felelt meg, s eddigi ismereteink szerint Zrínyi volt az első magyar arisztokrata, aki ezt a generális rendfokozatot elnyerte.⁵

A határvédelemben és a harmincéves háború hadszínterein szerzett érdemei játszottak szerepet abban is, hogy III. Ferdinánd 1647. december 27-én Zrínyit horvát–szlavón bánná nevezte ki. A kinevezéssel az ország egyik legfőbb méltóságának viselője, egyúttal a báni végek haderőinek és szükség esetén a horvát nemesi felkelésnek a parancsnoka lett.

A magyar haderő reformjának programja

A báni kinevező oklevélben Zrínyi feladatául szabták a horvát–szlavón területek védelmét, egyúttal a törökkel fennálló béke fenntartását is. Katonai ismeretei alapján azonnal belátta, hogy a közel 500 km-es, összefüggő határszakaszt ezzel a feltétellel a korábbi módon nem lehet megvédeni. A Magyar Királyságot és a területileg egyharmadára visszaszorult Horvátországot a teljes török bekebelezés fenyegeti – nincs több idő várni, cselekedni kell. 1648 nyarán Batthyány Ádám főkapitánynak írott levelében ezért egy új, európai perspektívába illesztett program alapjait fogalmazta meg. A levél egy szokásos végvári portya terve kapcsán számba vette a keresztény országok és a Magyar Királyság helyzetét. Megállapította, hogy:

⁴ Zrínyi Miklós Esterházy Miklósnak, Csáktornya, 1643. június 12. *Zrínyi Miklós válogatott levelei*. Válogatta, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Bene Sándor, Hausner Gábor. Budapest, Balassi, 1997. 21.

⁵ Pálffy Géza: Költő és hadvezér? A politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitásai és identitásai. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 21.; Pálffy Géza: Több ország szolgálatában – a politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós identitásai. *Mta.hu*, 2020. január 21.

„Rosszul vagyon most mindenfelé az mi állapotunk [...] Ezek így lévén, véli e Kegyelmed, hogy az török ilyen alkalmatosságot látván, békességet ne csináljon velencésekkel, és arra ne menjen, az melyet lát, hogy legkönnyebben meggyőzhet, és azok mi vagyunk, mert legerőtlenebbek, egyenetlenebbek és rendetlenebbek vagyunk, az neve van inkább országunknak, hogysem valósága.”⁶

A megoldást a régi híres magyarok virtusának, hadi erényeinek: az egyezségnek és a „jó hadakozásnak” a visszaállításában, azaz a társadalmi, katonai reformokban jelölte meg. Végül a korábbi helyi, védekező harcok helyett a török elleni küzdelem nagyobb távlatait villantotta fel:

„Mi nem kicsiny emberek vagyunk, kicsiny csatázás és haszontalan járás, ha ugyan valami haszonnal van is, minekünk nemigen tisztességes; nagy vízben kell halásznunk, és nagy fába kell vágnunk az fejszénket, az mely ellenségünk romlásával és nagy hírrel düljön le.”⁷

Zrínyi ennek a gondolatkörnek a szolgálatába állította az ekkor, 1647–1648 telén befejezett, dédapja hősi önfeláldozásának példájával a kor társadalmát a törökellenes harcra buzdító eposzát, a *Szigeti veszedelmet* is.

Zrínyi a belső reformokat és az ország egységének helyreállítását, illetve a török elleni támadó háború elvét egységbe foglaló koncepciót az 1650-es évek elején dolgozta ki, és prózai műveiben: a *Vitéz hadnagyban*, a *Mátyás király életéről való elmélkedésekben*, valamint a különböző tanácskozásokra készült opiniókban fogalmazta meg, végül az 1661–1663 között elkészült *Afumban* összegezte.

A 16. század végén, a 17. század elején a törökkel vívott úgynevezett tizenöt éves háború és a harmincéves háború, valamint a végvári harcok tapasztalataiból egyaránt merítő katonai program legfontosabb elemei:

- a törököt offenzív háborúval kell legyőzni, a keresztény világ nemzetközi összefogásával;
- ebben kezdeményező részt kell vállalniuk a magyaroknak is, hogy a háború célját, menetét befolyásolni tudják;
- erre csak akkor lesznek képesek, ha az ország hadügyét megreformálják, állandó magyar (mezei) haderőt állítanak fel, és a hazai katonaságot kiképezik a reguláris harcra.

Békeidőszakra ezért 12 ezer fős, állandóan fegyverben tartott és gyakoroltatott mezei sereg felállítását javasolta (négyezer gyalogost és nyolcezer lovast), háború esetén 24 ezer fősét (ebből 18 ezer a gyalogos és hatezer a lovas), amely szükség esetén a keretét adhatja egy 30, 36 vagy végső soron 48 ezres „tisztes királyi tábornak”. Az utóbbival kapcsolatos konkrét katonai teendőket: az ezredek, a fő- és altisztek, közlegények stb. létszám-, fizetés-, felszerelés, fegyverzet- és élelemigényét az 1663-ban meginduló katonai akció előkészületei során vetette papírra (*Tábori kis tracta*). Mind az állandó mezei

⁶ Zrínyi Miklós Batthyány Ádámnak, Csáktornya, 1648. július 5. *Zrínyi Miklós válogatott levelei* (1997): i. m. 45.

⁷ *Zrínyi Miklós válogatott levelei* (1997): i. m. 47.

hadsereg, mind a rendszeres fizetés gondolata és Zrínyi által javasolt módozata, mind az élelmezéssel kapcsolatos elképzelései (a hadműveleti terület felélése helyett vásárlással és központi bázisokból szekereken történő utanszállítással) lépést tartottak a kor állandó hadseregeinek akkoriban kidolgozott legkorszerűbb megoldásaival. Azokat ugyanez idő tájt vetette papírra például Raimondo Montecuccoli, a harmincéves háborúban feltűnt itáliai származású kiváló császári hadvezér is, aki az 1650-es évektől nagy szerepet játszott a magyarországi török harcokban.

Az 1650–1664 közötti években Zrínyi Miklós mellé a magyar rendiség számos képviselője felsorakozott, és komoly elméleti és gyakorlati erőfeszítések születtek a magyarországi hadrendszer reformjára. Az 1655. és 1662. évi diéták jó néhány katonai kérdést tárgyaltak és rendeztek, az 1662. évi országgyűlés hadügyi végzései például személyes felkelés vagy zsoldosállítás révén tulajdonképpen a nemesi társadalom egészének hadkötelezettségét rendelték el, amely, ha megvalósul, Zrínyi elképzelésének megfelelően közel 26 ezer katonát jelentett volna a török ellen.⁸

A török elleni támadó háború szervezése

Ez a program 1648 őszén nagy lendületet kapott a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai békekötéssel, amely a kontinens hatalmi egyensúlyának reményében és a keresztény országok közötti *pax optima rerum* ígéretével megnyitotta az utat a török Európából történő kiszorítása előtt. A münsteri és osnabrücki megállapodást követően Európa számos gondolkodója, vezető politikusa és tette kész hadvezére vélte úgy, hogy elérkezett az Oszmán Birodalom elleni nemzetközi összefogás, az általa elfoglalt területek visszahódításának ideje. Megerősítette ezt a törekvést az újjáéledő török expanzió: a Porta 1645-ben Kréta szigetéért, voltaképpen a mediterráneum feletti hegemoniáért elhúzódozó háborúba bocsátkozott a Velencei Köztársasággal, s 1657-től a birodalom belső viszonyait gyorsan megszilárdító új nagyvezér, Köprülü Mehmed irányításával újabb szárazföldi akcióba kezdett Erdélyben II. Rákóczi György fejedelem ellen.

Annak érdekében, hogy a Habsburg-kormányzatot rábírják egy nemzetközi törökellenes vállalkozás megindítására, Zrínyi és a magyar politikai elit tagjai a bécsi udvarnak a török háborúban érdekelt körei mellett kapcsolatokat kerestek és találtak a Német-római Birodalom egyes választóival, mindenekelőtt a franciabarát fejedelemségekből 1657-ben létrehozott Rajnai Ligával, az Erdélyi Fejedelemséggel, az Egyházi Állammal és Velencével. Mai ismereteink szerint Zrínyi 1657 körül tette az első lépést a Rajnai Liga elnöke, Johann Philipp von Schönborn (János Fülöp) mainzi érsek felé, s az erdélyi fejedelem lengyelországi hadjáratával egy időben megpróbálta Velence oldalán bevonni Stájerországot egy török elleni vállalkozásba. A horvát bán, Wesselényi Ferenc nádor, Nádasdy Ferenc országbíró és Lippay György esztergomi érsek hatékony diplomáciával elérték, hogy 1657-ben, III. Ferdinánd császár halálakor a német birodalmi rendek a frankfurti császárválasztáson úgy adták szavazatukat I. Lipótra, hogy kifejezték óhajukat a törökkel

⁸ Czigány (2004): i. m. 102–103.

szembeni hatékony fellépésre. Erre végül csak 1661-ben került sor, a magyar főméltóságoknak a Rajnai Ligával és Velencével összehangolt politikai és katonai akcióját követően.⁹

„Ultra provokálom az fátumot” – a háború kirobbantása

1660 nyarán a II. Rákóczi György fejedelem lengyelországi hadjárata nyomán kitört erdélyi–török háborúban döntő fordulat állt be: júniusban II. Rákóczi György fejedelem elesett a budai basával vívott szászfenesi csatában, majd 1660. augusztus 27-én Várad, a Partium legfontosabb erőssége 44 napos ostrom után török kézre került. Egész Európa figyelme a török kérdés felé fordult. A Rajnai Liga elnöke Velencével és a német választófejedelmekkel folytatott tárgyalások után felajánlotta I. Lipótnak Franciaország és a birodalom katonai és pénzbeli segítségét a török elleni háború esetére. Ugyanekkor a magyar egyházi és világi főméltóságok egy Portia herceg, a Titkos Tanács elnöke által vezetett konferencián érlyes hangon érveltek az „életmentő háború” mellett, és követelték annak megindítását. Mindez azt eredményezte, hogy I. Lipót Raimondo Montecuccoli vezetésével 1661 júliusában hadsereget küldött Erdélybe az új fejedelem, Kemény János megsegítésére, Zrínyinek pedig elnézték, hogy formailag engedély nélkül vár építésébe kezdjen a Kanizsa-patak és a Mura összefolyásánál, a Mura bal partján, hódoltsági területen.

Zrínyi azt követően fogott hozzá Zrínyi-Újvár építéséhez, hogy az erdélyi országgyűlés és Kemény János fejedelem javaslatára kimondta a Portától való elszakadást, és Bécsben tárgyalások kezdődtek Erdély megsegítéséről, amire válaszul nagy török had indult Kemény ellen. A vár építésével Zrínyi a hódoltsági erőket kívánta lekötni, ami sikerült is, hiszen Köprülü Ahmed nagyvezér már 1661 júliusában utasítást adott a kanizsai pasának, hogy akadályozza meg az építkezést.

Zrínyi-Újvár az alkalmilag épült, nem szabályos formájú hídfővárak közé tartozott, de stratégiai helyzeténél és őrsege létszámánál (200–300 fő) fogva alkalmassá vált arra, hogy felborítsa a kereszténység és az oszmánok közötti helyi erőegyensúlyt, s fennállása három éve alatt sikeresen védte Muraközt és Stájerországot a hódoltsági (kanizsai és boszniai) oszmán erőkkel szemben. A vár emellett állandó fenyegetést jelentett Kanizsára és a török hódoltságra, felépítése túrhetetlen provokáció volt a törökök számára. Ezt kétségtelenül bizonyítja az építés első pillanatától ellene intézett több török támadás, és az a tény, hogy a Habsburg–török-tárgyalásokon a megegyezés egyik feltételének Zrínyi-Újvár lerombolását szabták. 1663 áprilisában Köprülü Ahmed ismét ultimátumban követelte feladását, s mivel ezt nem sikerült elérnie, a vár *casus belliként* szolgált a meginduló 1663–64. évi török háborúban.¹⁰

⁹ R. Várkonyi Ágnes: Európai játéktér – magyar politika 1657–1664. In Hausner Gábor (szerk.): *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Budapest, Argumentum, 2004. 577–614.

¹⁰ Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Zrínyi-Újvár emlékezete*. Budapest, Argumentum, 2012; Hausner Gábor – Németh András (szerk.): *Zrínyi-Újvár: Egy 17. századi védelmi rendszer az oszmán hódoltság határán*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.

A várva várt „nagy háború”, amelynek megindulását Zrínyi-Újvár építésével Zrínyi mintegy kiprovokálta, 1663-ban, a török hadüzenetével, majd a végvári rendszer fontos északi láncszemének, Érsekújvárnak a megostromlásával tört ki. A hadiesemények során 1663. augusztusban a boszniai és kanizsai pasa körülbelül 8000 emberrel megtámadta Zrínyi-Újvárat, amelyet Zrínyi sikerrel megvédett. A török hadjárat hírére I. Lipót 1663. június elején Magyarország karainak, rendjeinek és városainak általános és személyes felkelést hirdetett. Augusztusban a dunántúli megyékből a Marcal mellett gyülekező felkelő magyar csapatok főkapitányává, azaz főgenerálissá (*totius Nationis Hungariae Dux*) Zrínyit választották a beteg Wesselényi nádor helyett. A mintegy 8500 főt 1663. szeptember 17-én mustálta meg a vati táborban. Ezt követően visszatért a Muraközbe, hogy az Érsekújvárat ostromló török elleni hadműveletekhez magával hozza megbízható, kipróbált saját és végvári csapatait. Mire visszatért, Érsekújvár elesett, így csak kisebb vállalkozásokra nyílt lehetőség: október 10-én Vízvárnál sikerült győzelmet aratnia egy török sereg felett.

Már az év végén János Fülöppel és az Udvari Haditanáccsal folyamatosan egyeztetve dolgozták ki a téli hadjárat tervét, amelyet a török elleni offenzív hadjárat nyitányának szántak. A Regensburgban ülésező birodalmi gyűlés elfogadta és jóváhagyta Zrínyi haditervét, amelynek lényege, hogy a balkáni népek és a Velencei Köztársaság, valamint a pápaság támogatásával a Dráva mentén indítsanak nagyszabású támadást a török ellen, és a Rajnai Szövetség Zrínyi mellé küldte Julius Hohenlohe altábornagyot mintegy 10 ezer főnyi haderővel. Hohenlohe decemberben érkezett meg Magyarország határára azzal az utasítással, hogy minden hadműveletben Zrínyit támogassa. 1664. január 21-én Zrínyi-Újvárnál gyűlt össze a mintegy 26 ezer főnyi had, és innen indultak meg a Rajnai Szövetség Hohenlohe vezette segélycsapatai és a Zrínyi vezette magyar erők a téli hadjáratra. A hadjárat célja az volt, hogy az eszéki híd lerombolásával és a hódolt-ság fölperzselésével megnehezítse a török hadsereg következő évi átkelését a Dráván és előrenyomulását a Muraköz vagy Buda irányába. A január 21-én indult, 26 napig tartó vállalkozás során oda-vissza mintegy 460–490 km-t tettek meg mélyen a török hódolt-ságban, ellenséges területen. Elfoglaltak több kisebb török erősséget (Barcs, Berzence, Babócsa, Dárda, Segesd), felégették Szigetvár és Pécs külső városát, és február 2-án felgyújtották a török fő utánpótlási útvonalául szolgáló eszéki hidat. Kanizsa bekerítése ezzel teljessé vált.¹¹

A kezdeti sikerek után azonban Zrínyi és politikustársai törekvése kudarcba fulladt. Kanizsát az udvar késlekedése miatt nem sikerült felszabadítani. Zrínyi-Újvárat a törökök június végén elfoglalták, majd július 7-én porrá égették, és az augusztus 10-én sietve megkötött vassvári békébe belefoglalták újjáépítésének tilalmát. Az 1663–64. évi „nagy török háború” nem javított az ország helyzetén. Zrínyi elképzeléseit az idő mégis

¹¹ Perjés Géza: Zrínyi és az 1663–64-es nagy török háború. In Esterházy Pál: *Mars Hungaricus*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1989. 25–99.; Sudár Balázs: Egy kisiklatott hadjárat. Fázil Ahmed pasa nagyvezír 1664. évi hadműveleteiről. In Tóth Ferenc – Zágorkhidi Czigány Balázs (szerk.): *A szentgotthárdi csata és a vassvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 275–286.; Domokos György: Mi lett volna, ha... Avagy mit (nem) mentett meg Zrínyi Miklós 1664-ben. *Ars Militaria*, 2021. február 22.

beigazolta: már a kortársak közül sokan úgy tudták, és le is írták, hogy az 1663–64. évi háború nem volt hiábavaló. Itt formálódott ki a nemzetközi szövetség elve és gyakorlata, az állandó magyar haderő szükségességének gondolata, amely jelentős szerephez jutott a 17. század végén megindult török elleni visszafoglaló háborúban.

Felhasznált irodalom

- Czigány István: *Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe*. Budapest, Balassi, 2004.
- Domokos György: Mi lett volna, ha... Avagy mit (nem) mentett meg Zrínyi Miklós 1664-ben. *Ars Militaria*, 2021. február 22. Online: https://arsmilitaria.blog.hu/2021/02/22/mi_lett_volna_ha_avagy_hogyan_nem_mentette_meg_zrinyi_miklos_a_magyarorszagot_es_a_habsburg-monarchi
- Hausner Gábor – Németh András (szerk.): *Zrínyi-Újvár: Egy 17. századi védelmi rendszer az oszmán hódoltság határán*. Budapest, Dialóg Campus, 2019.
- Pálffy Géza: Költő és hadvezér? A politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitásai és identitásai. *Hadtörténelmi Közlemények*, 127. (2014), 4. 867–880.
- Pálffy Géza: Költő és hadvezér? A politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós különféle lojalitásai és identitásai. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 15–26.
- Pálffy Géza: Több ország szolgálatában – a politikus, katona és költő-író Zrínyi Miklós identitásai. *Mta.hu*, 2020. január 21. Online: https://mta.hu/tudomany_hirei/tobb-oroszag-szolgalata-ban-a-politikus-katona-es-kolto-iro-zrinyi-miklos-identitasai-110242
- Perjés Géza: *Zrínyi Miklós és kora*. Budapest, Gondolat, 1965.
- Perjés Géza: Zrínyi és az 1663–64-es nagy török háború. In Esterházy Pál: *Mars Hungaricus*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1989. 25–99.
- R. Várkonyi Ágnes: Európai játéktér – magyar politika 1657–1664. In Hausner Gábor (szerk.): *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Budapest, Argumentum, 2004. 577–614.
- Sudár Balázs: Egy kisiklatott hadjárat. Fázil Ahmed pasa nagyvezír 1664. évi hadműveleteiről. In Tóth Ferenc – Zágoryhidi Czigány Balázs (szerk.): *A szentgotthárdi csata és a vassvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 275–286.
- Zrínyi Miklós válogatott levelei*. Válogatta, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Bene Sándor, Hausner Gábor. Budapest, Balassi, 1997.

Ajánlott irodalom

- Bene Sándor: Adalékok Zrínyi Miklós téli hadjáratának történetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, 106. (1993), 3. 69–73.
- Bene Sándor: A hír és a közvélemény koncepciójának formálódása Zrínyi Miklós műveiben. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 100. (1996), 4. 369–394.

- Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017.
- B. Szabó János: Miről is mesél Zrínyi Miklós képmása? Az európai lovasság elfeledett reneszánsza (1630–1670). *Hadtörténelmi Közlemények*, 127. (2014), 4. 881–891.
- Hausner Gábor: *Márs könyvet olvas. Zrínyi Miklós és a 17. századi hadtudományi irodalom*. Budapest, Argumentum, 2013.
- Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyi-album*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016.
- Hausner Gábor: Zrínyi Miklós. In Göcze István (szerk.): *Állam és katona*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 61–86.
- Nagy Levente – Hausner Gábor: Raimondo Montecuccoli és a magyarok. *Hadtörténelmi Közlemények*, 124. (2011), 3. 679–740.
- Padányi József: Zrínyi-Újvár kutatása, a vár és környezete hasznosításának lehetőségei. In Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Kutatások a hadtudományok és a katonai műszaki tudományok területén*. Budapest, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, 2013. 86–134.
- Padányi József: A Zrínyi-Újvár területén folytatott műszeres kutatások. In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 357–368.
- Padányi József – Négyesi Lajos: Zrínyi Miklós tevékenysége a Muraköz katonai védelmének megerősítésében. *Műszaki Katonai Közöny*, 27. (2018), 3. 146–163. Online: https://mkk.uni-nke.hu/document/mkk-uni-nke-hu/2018_3_12_Padanyi%20-%20Negyesi_MKK_cikk.pdf
- Pálffy Géza: Horvátország és Szlavónia a 16–17 századi Magyar Királyságban. *Fons (Forráskutatás és Történelmi Segéd tudományok)*, 9. (2002), 1. 107–121.
- Pálffy Géza: Mellőzött magyarok? Hadikonferenciák ülésrendjei 1660–1662-ből és 1681-ből. *Levéltári Közlemények*, 75. (2004), 1. 47–63.
- Pálffy Géza: Egy horvát–magyar főúri család a Habsburg Monarchia nemzetek feletti arisztokráciájában. A Zrínyiek határokon átvéelő kapcsolatai. In Bene Sándor – Hausner Gábor (szerk.): *A Zrínyiek a magyar és a horvát történelmében*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2007. 39–65.
- Pálffy Géza: *Zrínyi Miklós nagy napja. Az 1663–1664. évi török háború egyik meghatározó eseménye: a vati hadimustra 1663. szeptember 17-én*. 2. jav. kiadás. Budapest–Pápa, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – Jókai Mór Városi Könyvtár, 2016.
- Perjés Géza: Gróf Zrínyi Miklós (1620–1664). In Király Béla – Veszprémy László (szerk.): *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Budapest, Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, 2003. 109–122.
- Rostás Tibor (szerk.): *Költő, hadvezér, államférfi. Zrínyi Miklós 1620–1664*. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2014.
- R. Várkonyi Ágnes: *Európa Zrínyije. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Argumentum, 2010.
- Toma Katalin: Gróf Nádasdy III. Ferenc mecénási működésének társadalmi, anyagi és szellemi háttere. *Századok*, 144. (2010), 4. 853–872.
- Tóth Ferenc – Zágórhidi Czigány Balázs (szerk.): *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017.
- Tóth Hajnalka: A vasvári békekötésig vezető út. Oszmán–Habsburg diplomáciai lépések a béke megújítására, 1662–1664. In Tóth Ferenc – Zágórhidi Czigány Balázs (szerk.): *A szentgotthárdi*

- csata és a vassvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 319–338.
- Tusor, Péter: „Zrinius ipse desperat” – Die Korrespondenz von Erzbischof Lippay und Graf Porzia (1662–1663). In Cziráki, Zsuzsanna – Fazekas, István (szerk.): *Wiener Archivforschungen. Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas.* Wien, Ungarisches Nationalarchiv – Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 2014. 165–182.
- Tusor Péter: Lippay primás követutasítása Zrínyi érdekében (1664. augusztus 16.). In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017. 123–137.
- Végh Ferenc: Négy ország határvidékén: a Muraköz a 17. században. (Történeti áttekintés). In Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor – Padányi József (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról.* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017a. 261–276.
- Végh Ferenc: Zrínyi Miklós és Péter, a törökellenes határvédelem szervezői. A Muraköz védelmi szerepe a 17. század közepén. In Bujdosné Pap Györgyi – Fejér Ingrid – H. Szilasi Ágota (szerk.): *Várostromok és Közép-Európa Zrínyi Miklós (1620–1664) korában.* Eger, Dobó István Vármúzeum, 2017b. 217–246.
- Végh Ferenc: Zrínyi VII. Miklós részvétele a harmincéves háborúban (1642–1644). *Pontes: A PTE BTK Történettudományi Intézetének évkönyve*, 4. (2021). 213–227. Online: <https://doi.org/10.15170/PONTES.2021.04.01.10>